

Deprem Sebebiyle Zarar Gören Taşınmaz Kültür Varlıkları Bakımından İdarenin Yükümlülükleri

Melike Özge ÇEBİ BUĞDAYCI*

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK – ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı, melikeozge.cebibugdayci@jsga.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7011-5319.

Makale geliş tarihi: 31 Mart 2023 **Makale kabul tarihi:** 11 Temmuz 2023

Atıf önerisi: Çebi Buğdaycı, Melike Özge. “Deprem Sebebiyle Zarar Gören Taşınmaz Kültür Varlıkları Bakımından İdarenin Yükümlülükleri.” *Ankara Barosu Dergisi* 81, (Deprem Özel Sayısı-I Kamu Hukuku Ekim 2023): 307-333. **DOI:** 10.30915/abd.1380964

DEPREM SEBEBİYLE ZARAR GÖREN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI BAKIMINDAN İDARENİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

ÖZ

Nesilden nesile korunarak aktarılması gereken kültür varlıkları, bir ülkenin en önemli kültürel miraslarındanıdır. Devletin kültürel varlıkların korunması konusunda pek çok yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülükler deprem gibi doğal afetlerin gerçekleşmesi halinde ortadan kalkmamaktadır. Şubat 2023'te on bir ilimizi etkileyen depremlerde yaşanan ağır kayıpların yanında, pek çok taşınmaz kültür varlığı da zarar görmüştür. Deprem sebebiyle zarar gören, yok olma tehdidi altında kalan veya yok olan taşınmaz kültür varlıkları bakımından idarenin yükümlülüklerinin, sorumlu idarelerin ve başvuru-
labilecek hukuki mekanizmaların ortaya konulması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Doğal afet

deprem

kültür varlığı

taşınmaz kültür varlığı

idare

OBLIGATIONS OF THE ADMINISTRATION WITH RESPECT TO IMMOVABLE CULTURAL PROPERTIES DAMAGED BY THE EARTHQUAKE

ABSTRACT

Cultural properties, which must be preserved and transferred from generation to generation, are among the most important cultural heritages of a country. The state has many obligations regarding the protection of cultural assets. These obligations are not eliminated in the event of natural disasters such as earthquakes. In addition to the heavy losses experienced in the earthquakes that affected eleven cities in February 2023, many immovable cultural property were also damaged. It is important to reveal the obligations of the administration and the legal mechanisms that can be applied in terms of immovable cultural properties that are damaged, faced with the danger of extinction or destroyed by the earthquake.

Keywords:

Natural disaster

earthquake

cultural property

immovable cultural property

administration

GİRİŞ

Kültür varlıkları, tarihsel süreç içinde pek çok uygarlığın katkısı ile şekillenen, toplumların geçirdiği değişimleri ortaya koyan tarihsel belgelerdir. Devletlerin en önemli görevlerinden biri kültürel mirası, bozulmadan koruyabilmek, geçmişi ve bugünümüzü geleceğe aktarabilmektir. Bu mirasın devamlılığını sağlamak için hem uluslararası hem de ulusal düzenlemelerle devletlere yükümlülükler getirilmiştir.

Kültürel miras bazen doğal bazen beşeri sebeplerle zaman içinde yıpranmakta, yok olma tehlikesi altına girmekte veya yok olmaktadır. Çarpık kentleşme, kontrolsüz göç, imar planlamalarındaki hatalar, restorasyon hataları, imar affı gibi pek çok sebep, kültür varlıklarının beşeri etki ile zarar görmesine neden olmaktadır. Buna karşın iklim değişikliği, kimyasal değişimler veya deprem, sel, heyelan gibi doğal afetler sebebi ile de kültür varlıkları büyük zararlar görebilmektedir^[1]. Doğal afetlerden depremler, kültür varlıklarını en çok etkileyen tehlikelerdendir. Ülkemiz de aktif fay hatları üzerinde yer aldığından, depremler sebebiyle pek çok kültür varlığı tarihsel süreçte zarar görmüş veya yok olmuştur.

Nitekim 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremlerde çok ciddi kayıplar verilmiş; kişilerin yaşam, barınma, sağlık ve daha pek çok hak ve özgürlüğü olumsuz anlamda etkilenmiştir. Kültür varlıkları da depremlerin yıkıcı etkisine maruz kalmıştır. Pek çok taşınmaz kültür varlığı yıkılmış veya yok olma tehdidi ile karşılaşmıştır.

Bu çalışmada taşınmaz kültür varlıklarının deprem sebebiyle zarar görmesi halinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, görevli idarenin tespiti ile idarenin görev ve yetkileri, başvurulabilecek hukuki mekanizmalar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Öncelikle taşınmaz kültür varlığı kavramı açıklanacak, ardından devletin taşınmaz kültür varlıklarının korunması konusundaki yükümlülüklerinin hukuki dayanakları ortaya konulacaktır. Akabinde depremlerde zarar gören taşınmaz kültür varlıklarına yönelik yükümlülükler, görevli idarelerin tespiti ile birlikte ortaya konmaya çalışılacaktır. Son olarak

[1] Tarihi yapılarda bozulmaya neden olan etkenler iç ve dış nedenler olarak sınıflandırılmaktadır. Doğal afetler bozulmaya neden olan en önemli dış nedenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ezgi Aslan ve Burhan Satıcı, "Tarihi Yapılarda Bozulmalar ve Depremden Korunma Yöntemlerinin İncelenmesi," *Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi* 4, no.2 (Şubat, 2022): 47-56, 52.

depremlerden etkilenen taşınmaz kültür varlıklarına müdahale yöntem ve esasları ile idarenin sorumluluğu ele alınacaktır.

I. KAVRAM OLARAK TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIĞI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Ülkemizde korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları yapmak, bu alanda yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek amacıyla 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu^[2] yürürlüğe girmiştir. Kanun, kültür ve tabiat varlıkları konusunda temel kanun niteliğindedir.

Üzerinde uzlaşılan bir tanım olmasa ve kavramın kapsamı zamanla değişebilse de^[3], 2863 sayılı Kanun'un 3. maddesinde kültür varlıkları: *“tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar”* olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda kültür varlıkları, taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları olarak sınıflandırılmaktadır.

Kanun'a göre, kaya mezarları, kervansaraylar, cami, kilise, kale, han, hamam, manastır, dikili taş, mezarlıklar, külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları, mozaikler gibi^[4] insanlık tarihi açısından önem taşıyan yapılar, taşınmaz kültür varlığı olarak kabul edilmektedir.

2863 sayılı Kanun'un 6. maddesi uyarınca da korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları;^[5]

[2] RG 23/7/1983-18113.

[3] Oğuz Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku*, 1. Baskı (Ankara: Adalet, 2021), 48.

[4] 2863 SK, m. 6/3). Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Sabih Kanadoğlu, *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*, 2. Baskı (Ankara: Seçkin, Nisan 2003).

[5] 2863 SK, m. 6/2): *“... Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar.”*

“–19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,
–Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
–Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,
–Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler”
olarak belirlenmiştir.

Taşınmaz kültür varlıkları 2863 sayılı Kanun m. 5 uyarınca devlet malı niteliğinde kabul edilmiştir.

“Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar ile özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlarda varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir.

Özel nitelikleri dolayısıyla ayrı statüye tabi tutulan mazbut ve mülhak vakıf malları bu hükmün dışındadır.”

Buna göre, özel kişilerin mülkiyetinde bulunsa bile kültür varlıkları devlet malı niteliğindedir. Bu kapsamda eski uygarlıklardan kalan bütün taşınır ve taşınmaz objeler kanunen Devlete ait kabul edilmektedir.^[6] Devlet malı niteliği, mülkiyetin devlete ait olması anlamında değil, bu malların korunması için devletin tüm gerekenleri yapma hak ve yetkisi olarak anlaşılmalıdır.^[7]

[6] Sibel Özel, “Türk Hukukunda Kültür Varlıklarının Mülkiyeti,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24, no. 1 (Haziran 2018): 215-238, 227.

[7] Murat Volkan Dülger, “Kültür Varlığı Olmanın Hukuki Sonuçları,” içinde *Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku*, ed. Evindar Yeşilbaş ve Cüneyd Altıparmak (Ankara: Seçkin, 2022), 87-95, 88. Ayrıca bkz. Berk Kahraman, “Türkiye’de Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Hukuki Rejimi ve Uygulama Sorunları,” *MHB Prof. Dr. Aysel Çelikel’e Armağan*, no. 1-2 (1999-2000): 183-212, 188 vd.

Kültür varlıklarının bu özel niteliği gereği, özel mülkiyetteki kültür varlıklarının malikleri için mevzuatta özel yükümlülükler getirilmiş, malikin mülkiyet hakkından doğan yetkileri sınırlandırılmıştır.^[8] Örneğin Kanun'un 11. maddesine göre; malikleri taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımlarını Kültür ve Turizm Bakanlığının emir ve talimatlarına uygun olarak yerine getirmek zorundadır. Dolayısıyla özel hukuk mülkiyetindeki kültür varlıklarının malikleri, ancak 2863 sayılı Kanun'a aykırı olmamak kaydıyla mülkiyet hakkının tanıdığı yetkileri kullanabilmektedir.^[9] Bu düzenlemelerle kanun koyucu taşınmaz kültür varlıklarını maliklerine karşı dahi korumayı amaçlamıştır.

II. İDARENİN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA GÖREVİNİN HUKUKİ DAYANAKLARI

Kültür varlıklarını “*kültürel kamu hizmeti olarak koruma*”^[10] eğilimiyle devletlere uluslararası ve ulusal düzenlemelerle yükümlülükler getirilmektedir.

Kültür varlıklarının korunmasına yönelik Türkiye'nin de taraf olduğu pek çok uluslararası sözleşme kabul edilmiştir. Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair La Haye Sözleşmesi, Kültür Varlıklarıyla İlgili Suçlar Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Venedik Tüzüğü bunlara örnek olarak verilebilir.^[11]

1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi de Türkiye'nin 1983'te taraf olduğu önemli sözleşmelerden olup, bu sözleşme ile devletler kendi topraklarında yer alan kültürel varlıkları koruma ve gelecek kuşaklara aktarma konusunda taahhüt altına girmiştir.

[8] Özel, “Kültür Varlıklarının Mülkiyeti,” 234-235.

[9] Ali Yağcı, Rabia Taş ve Tuğçe Kılıç, *Açıklamalı ve İçtihatlı-Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*, (Ankara: Adalet, 2016), 68.

[10] Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat Varlıkları*, 80.

[11] Kadir Can Özel, “Kültür Varlıklarına İlişkin Düzenlemelerin Anayasalardaki ve Uluslararası Sözleşmelerdeki Görünümü” içinde *Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku*, ed. Evindar Yeşilbaş ve Cüneyd Altıparmak (Ankara: Seçkin, 2022), 40-59, 45 vd.

Türk hukukunda kültür varlıklarının korunmasına yönelik temel dayanak 1982 Anayasası'nda yer almaktadır. Anayasa'nın "Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması" başlıklı 63. maddesi uyarınca; "*Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.*"

Bu düzenleme kültür varlıklarının korunması hakkında genel çerçeveyi çizmekte, konunun detaylarını yasal düzenlemelere bırakmaktadır. Bu konuda en temel yasal düzenleme 2863 sayılı Kanun'dur. Bu kanunla taşınmaz kültür varlıkları geniş bir perspektiften korumaya alınmaktadır. Ayrıca 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ve bu kanuna ilişkin Uygulama Yönetmeliği^[12] de ön plana çıkmaktadır.

1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi^[13] ile 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi^[14] de taşınmaz kültür varlıkları konusunda önemli düzenlemeler getirmiştir. Ayrıca 2863 sayılı Kanun'a dayanılarak çıkarılan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik^[15], Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yapı Esasları ve Denetimine Dair Yönetmelik^[16], Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik,^[17] Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği^[18], Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Araştırma, Sondaj ve

[12] RG 14/12/2005-26023.

[13] RG 10/7/2018-30474.

[14] RG 15/07/2018-30479.

[15] RG 13/03/2012-28232.

[16] RG 11/06/2005-25842.

[17] RG 27/05/2015-29368. "Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelikle Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" de 06/05/2023 tarihli ve 32182 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

[18] RG 19/04/2012-28269.

Kazılar Hakkında Yönetmelik^[19] gibi düzenlemeler de dikkat çekmektedir. Belirtmek gerekir ki, hukukumuzda kültür varlıkları bakımından uygulanan mevzuat oldukça dağınık olduğundan uygulamada sorunlar yaşanmaktadır.^[20]

III. DEPREMDE ZARAR GÖREN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI KONUSUNDA GÖREVLİ İDARELER VE BUNLARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Kahramanmaraş merkezli depremlerde Hatay'da Habib-i Neccar Camii, Aziz Nikola Rum Ortodoks Kilisesi, Azizler Petrus ve Pavlus Rum Kilisesi, Antakya Protestan Kilisesi, Adıyaman'da Karakuş Tümülüsü ile tarihi Ulu Camii, Gaziantep Kalesi, Diyarbakır Surları, Malatya'da Arslantepe Höyüğü gibi önemli taşınmaz kültür varlıklarının hasar aldığı bilinmektedir.^[21] Depremde zarar gören taşınmaz kültür varlıkları konusunda görevli idarelerin ve yükümlülüklerinin tespiti, ortaya çıkan zararlarda muhatabın belirlenmesi bakımından önemlidir. Bu konuda gerek merkezden yönetimin gerekse yerinden yönetimlerin önemli yükümlülükleri bulunmaktadır.

A) KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür varlıklarının korunması konusunda asıl görevli ve sorumlu idare, 2863 sayılı Kanun'un "Yetki ve yöntem" başlıklı 10. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre: "*Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.*" Bakanlık kimin zilyetliğinde olduğuna bakmaksızın, korunması gereken kültür ve tabiat varlıklarını korumak için gereken tedbirleri almak ve bu tedbirlerin uygulanmasını denetlemekle

[19] RG 10/08/1984-18485.

[20] Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat Varlıkları*, 102-104.

[21] Ayrıntılı hasar verileri için bkz. "2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, erişim 28 Haziran 2023. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>.

yükümlendirilmiştir.^[22] Bu kapsamda her kimin mülkiyet veya idaresinde olursa olsun taşınmaz kültür varlıklarının korunmasını sağlama ve denetleme görevi Bakanlık'tadır.^[23]

Bu kapsamda örneğin 2863 sayılı Kanun'un Ek Madde 6 hükmü kapsamında, doğal afet yaşanan yerlerde özel mülkiyette bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının onarımı ile restorasyonuna yönelik proje ve uygulama işleri, maliklerinin ve diğer ilgililerin muvafakatı aranmaksızın ve bedelsiz olarak Bakanlık tarafından gerçekleştirilebilmektedir.

Ancak Bakanlık yanında farklı pek çok idarenin de koruma ve değerlendirme yönünden görevleri bulunmaktadır. Depremde hasar gören taşınmaz kültür varlıkları bakımından önemli görevlerine binaen, öne çıkan bazı idari yapılara yer vermek gerekir.

B) VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Bir kamu kurumu olarak Bakanlığa bağlı olarak görev yapan Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) 4 sayılı CBK'nin 693. maddesi uyarınca; vakıflara ait kültür varlıklarının onarımı, restorasyonu veya gerektiğinde yeniden inşası konusunda görevlendirilmiştir. 731 No'lu İlke Kararı ile VGM'nin idaresinde olan taşınmaz kültür varlıklarına yönelik müdahalelerde uyulacak usuller belirlenmiştir.^[24]

Vakıf Kültür Varlıklarının Onarımları ve Restorasyonları ile Çevre Düzenlemesine İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Usul ve Esaslara dair

[22] Murat Volkan Dülger, "Kültür Varlıklarının ve Sanat Eserlerinin Hukuki Açıdan Korunması," İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, no.1 (Nisan, 2014): 107-161, 111. Bununla birlikte 2863 SK uyarınca Cumhurbaşkanlığı ve TBMM'nin idare ve kontrolünde olan kültür varlıklarının korunması kendileri tarafından yerine getirilecektir. Keza Milli Savunma Bakanlığının idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan kültür varlıklarının korunması Milli Savunma Bakanlığınca sağlanır.

[23] Kanadoğlu, *Kültür ve Tabiat Varlıkları*, 123.

[24] "731 No'lu İlke Kararı" KVYK, erişim 25 Mart 2023. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14356/731-nolu-ilke-karari-vakiflar-genel-mudurlugu-idare-ve-denetiminde-olan-cami-mescit-turbe-vb-kultur-varliklarinin-mudahale-bicimleri-uygulama-ve-denetimi.html>.

Cumhurbaşkanlığı Kararında^[25], yapılacak müdahalelerde doğal afetler mücbir sebep olarak kabul edilmiştir. Doğal afet sonucu ivedi müdahale gerektiren vakıf kültür varlıklarına yönelik alımlarda herhangi bir üst limit uygulanmayacağı, afetin yaşandığı yerlerde ihale için fiyat araştırmasında belirtilen öncelik sırasına uyulmasının zorunlu olmadığı, bu yerlerde üstlenilen işin tamamlanamaması durumlarında nasıl bir yol izleneceğine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

C) KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın merkezi bir birimi olarak teşkilatlanan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1 Sayılı CBK'nın 281. maddesinde; ülkemizde yer alan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması, tahribini önleyici tedbirlerin alınması, korunması gerekli kültür varlıklarının bakımı ve restorasyonu konusunda gerekli tedbirleri almak üzere görevlendirilmiştir. Genel Müdürlüğün; kültür varlıklarının tahribini önleyici tedbirler almak, gerekli görülen yerlerde restorasyon ve konservasyon laboratuvarları kurulmasını teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve restorasyonu konularında gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarına verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla araştırma, inceleme, tespit, değerlendirme ve planlamaya yönelik hizmetleri yapmak veya yaptırmak, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurulları kararlarının alınmasına ve uygulanmasına dair işlemlerin yürütülmesini ve koordinasyonunu sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır.

D) KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK KURULU

2863 sayılı Kanun'un 51. maddesiyle yurt içinde bulunan ve bu Kanun kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Bakanlığa bağlı "Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" (KVKYK) kurulması öngörülmüştür.

KVKYK'nın taşınmaz kültür varlıkları konusunda en dikkat çeken görevleri, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu

[25] RG 31/10/2018-30581.

ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek ve uygulamada doğan genel sorunları değerlendirerek görüş vermek suretiyle, Bakanlığa yardımcı olmaktadır.^[26] Ayrıca koruma bölge kurullarınca alınan kararlara yapılan itirazlardan Bakanlıkça değerlendirilerek gerek görülenleri gündemine almaktadır.^[27]

Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik m.8'e göre; taşınmaz kültür varlıklarından depreme maruz kalan yapılar ile ilgili uygulamalar KVKYK'nın ilke kararları ve diğer mevzuat hükümlerine göre yürütülecektir. KVKYK tarafından alınan kararlar tüm kamu kurum ve kuruluşlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlamaktadır.^[28]

Deprem sebebiyle zarar gören taşınmaz kültür varlıkları hakkında KVKYK önemli bir ilke kararı almıştır. Konumuz açısından önemine binaen, Depremde Hasar Gören Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları ile Sit Alanları ve Etkileşim-Geçiş Sahalarındaki Yapılarda Yapılacak Uygulamalara İlişkin Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı (35 No'lu İlke Kararı)'na aynen yer veriyoruz:

“Ülkemizin önemli bir kesiminin deprem bölgesinde yer alması nedeniyle, sit alanlarındaki yapılar ile sit alanları dışındaki tescilli taşınmaz kültür varlıklarının depremlerde hasar gördüğü, yıkılarak can ve mal kaybına sebebiyet verdiği belirlenmiştir.

Bu nedenle;

- *Deprem sonucu hafif hasar gören, tescilli taşınmaz kültür varlığı yapılar ile sit alanında veya etkileşim-geçiş sahasında yer alan yapıların tadilat ve tamirat başvurularına ilişkin konuların ilgili Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü veya KUDEB tarafından öncelikle incelenerek gerekli işlemlerin yapılmasına,*
- *Esaslı onarıma ihtiyaç duyulan tescilli taşınmaz kültür varlıkları için hazırlanacak rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ve diğer belgelerin Koruma Bölge Kuruluna sunulmasına, Koruma Bölge Kurulunun onayladığı proje ve koşullarda uygulamanın gerçekleştirilmesine,*

[26] 2863 SK, m. 51.

[27] 2863 SK, m. 61/(2).

[28] 2863 SK, m. 61/(1).

- *Deprem nedeniyle ağır hasarlı olduğu ve yıkılma tehlikesi arz ettiği (mail-i inhidam) ilgili idareler tarafından belirlenen yukarıda bahsi geçen yapıların belediye veya valilik tarafından boşaltılmasına,*
- *Gerekli fiziki ve güvenlik önlemlerinin ilgili valilik ve belediyesince alınmasından sonra, yapıya ilişkin elde edilebilecek belgelerle birlikte (statik rapor, fotoğraflar vs.) konunun Koruma Bölge Kuruluna iletilmesine ve kurulca öncelikle (gerekirse ek gündem oluşturulmak suretiyle) değerlendirilmesine,*
- *Yapının mevcut fiziksel durumuna bağlı olarak yapıya uygulanacak müdahalenin biçimi ve niteliğinin Koruma Bölge Kurulunca belirlenmesine” karar verilmiştir.^[29]*

Bu ilke kararı uyarınca depremde zarar gören taşınmaz kültür varlıkları bakımından görevli diğer idareleri de kısaca ele almak gerekir.

E) KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULLARI

2863 sayılı Kanun’un 51. maddesiyle yurt içinde bulunan ve bu Kanun kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları hakkında işlerin yürütülmesi amacıyla Bakanlıkça belirlenecek bölgelerde “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları” (KBK) kurulması öngörülmüştür.

KBK’nin görevleri Kanun’un 57. maddesinde belirlenmiş olup; Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak, koruma alanlarının tespitini yapmak, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanlarının tescil kaydını kaldırmak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile sit alanlarına ilişkin uygulamaya yönelik kararlar almak gibi görevleri dikkat çekmektedir. KBK’nin aldığı kararlar, kamu kurum ve

[29] “35 No’lu İlke Kararı” KVKYK, erişim 10 Mart 2023. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263815/35-nolu-ilke-karari-depremde-hasar-goren-tescilli-tasinmaz-kultur-varliklari-ile-sit-alanlari-ve-etkilesim-gecis-sahalarindaki-yapilarda-yapilacak-uygulamalara-iliskin.html>.

kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişileri bağlar^[30] ve alınan kararların ilgili idarece gereğinin yerine getirilmesi zorunludur.^[31]

KBK'ler 35 No'lu İlke Kararı uyarınca, deprem bölgesinde bulunan taşınmaz kültür varlıklarından; hafif hasar görenler için yapılacak tamirat ve tadilat başvurularını alarak, bu başvuruları öncelikle incelemek, esaslı onarıma ihtiyaç duyulanlar için hazırlanacak rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerini inceleyip onaylamak, yapının mevcut fiziksel durumuna bağlı olarak yapıya uygulanacak müdahalenin biçimi ve niteliğini belirlemek konusunda görevlidir.

Depremden etkilenen Adana için Adana KBK, Diyarbakır için Diyarbakır KBK, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Kilis için Gaziantep KBK, Hatay ve Osmaniye için Hatay KBK, Malatya için Sivas KBK, Adıyaman ve Şanlıurfa için Şanlıurfa KBK görev yapmaktadır.^[32]

F) KORUMA UYGULAMA VE DENETİM BÜROLARI (KUDEB)

2863 sayılı Kanun'un 10. maddesinde; büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere ve sanat tarihi, mimarlık, mühendislik gibi meslek alanlarından uzmanların görev yapacağı koruma, uygulama ve denetim büroları (KUDEB) kurulması öngörülmüştür.

Taşınmaz kültür varlıkları bakımından KUDEB'ler; yapılacak onarıma ilişkin koşulların belirtildiği onarım ön izin belgesini düzenlemek, KBK tarafından onaylanmış rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin uygulamaları denetlemek, projesine uygun tamamlanan uygulamalar için kullanma izin belgesi düzenlemek, tescilli kültür varlıklarının *mail-i inhidam* olmaları halinde can ve mal güvenliğinin sağlanması için gerekli işlemlerin yaparak durumu KBK müdürlüğüne iletmek, maliki bulunduğu

[30] 2863 SK, m. 61/(1).

[31] "...Kurulca verilen kararları yerine getirmekle yükümlü ...Belediyesinin bağlı yetki içerisinde bulunduğu açıktır." Danıştay 6. Dairesi, E. 2019/8008, K. 2019/15149, T. 25/12/2019.

[32] "KBK Görev Alanları" Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, erişim 17 Mart 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44301/kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurullari-gorev-alanlari.html>.

taşınmaz kültür varlığının onarımının gerçekleştirilemeyecek durumda olan maliklere ilgili idarelerce yapılacak mali yardımlar ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek gibi konularda görevlidir.^[33]

35 No'lu İlke Kararında, KUDEB'ler deprem sonucu hafif hasar gören, tescilli taşınmaz kültür varlıklarının tadilat ve tamirat başvurularına ilişkin konuların öncelikle incelenerek gerekli işlemlerin yapılması konusunda görevlendirilmiştir.

Deprem bölgesinde faaliyet gösteren KUDEB'ler; Adana Büyükşehir Belediyesi ve Seyhan Belediyesi, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Hatay Büyükşehir Belediyesi ve Hatay Antakya Belediyesi, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kilis Belediyesi, Malatya Büyükşehir Belediyesi, Osmaniye Kadirli Belediyesi, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yer almaktadır.^[34]

G) BELEDİYE VE İL ÖZEL İDARELERİ

5393 sayılı Belediye Kanunu uyarınca belediyeler kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun, kent tarihi açısından önem taşıyan mekânların korunmasını sağlama, bu amaçla bakım ve onarım yapma, korunması mümkün olmayanları aslında uygun olarak yeniden inşa etme konularında görevlidir. Bu kapsamda örneğin, Kanun'un 73. maddesine göre, belediyelerin kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabileceği hüküm altına alınmıştır. Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde bu görev büyükşehir belediyelerine aittir.^[35]

5366 sayılı Kanun, belediyeler ve il özel idarelerince, *“yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait*

[33] “KUDEB”, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, erişim 17 Mart 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>.

[34] “KUDEB”, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, erişim 17 Mart 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>.

[35] 5216 SK, m. 7.

koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kulanılması” amacıyla yürürlüğe girmiştir.^[36] Bu kapsamda il özel idareleri ve belediyelerin yenileme projelerinin uygulanması sırasında tabii afet riski taşıdığı Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca belirlenen bölgelerde gerekli tedbirleri almak üzere yenileme projelerinde tasfiye de dahil olmak üzere gerekli düzenlemeleri yapıp yasaklar koyabileceği hüküm altına alınmıştır.

Yenileme projeleri, uygulama alanı içerisinde bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ile onarılacak veya yeniden inşa edilecek yapıların imar mevzuatında öngörülen projelerinden oluşmakta ve bu projeler kapsamındaki uygulamaların verilen süre içinde yapı malikince yapılmadığı takdirde, il özel idaresi veya belediye tarafından yapılacağı hüküm altına alınmaktadır.^[37]

Yerinden yönetimlerin deprem sonrasına ilişkin yükümlülükleri de bulunmaktadır. 35 No’lu İlke Kararı uyarınca valilik ve belediyeler depremde hasar gören taşınmaz kültür varlıkları bakımından; “*Deprem nedeniyle ağır hasarlı olduğu ve yıkılma tehlikesi arz ettiği ilgili idareler tarafından belirlenen yapıların boşaltılması ve gerekli fiziki ve güvenlik önlemlerinin alınması”* konularında görevlendirilmiştir.

H) DİĞER İDARELER

1 No’lu CBK ile Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulan Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu’nun en önemli görevlerinden biri, “...*kültürel ve tarihi mirasımızın korunması ve kültür turizminin geliştirilmesi amacıyla politika önerileri oluşturmak*”tır. Bu kapsamda merkezi idarenin deprem sonrasında taşınmaz kültür varlıklarının korunması amacıyla geliştireceği politikaların belirlenmesinde, Kurulun sunacağı öneriler önem taşımaktadır.

4 No’lu CBK ile İçişleri Bakanlığına bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) oluşturulmuş, AFAD’ın merkez teşkilatında ise Deprem Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. CBK kapsamında Başkanlık, depremde

[36] 5366 SK, m. 1.

[37] 5366 SK, m.3.

zarara uğraması muhtemel ve zarara uğramış yerlerin imar, plan ve proje işleri konusunda görevlendirilmiş olsa da; taşınmaz kültür varlıkları bakımından bu konuda özel düzenlemeler gereğince ilgili kurulların görevli olduğu, AFAD'a bu konuda asli bir sorumluluk yüklenmediği anlaşılmaktadır. Buna karşın, depreme hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarında kendisine verilen görevleri, bu konudaki yetkili idarelerle koordineli olarak yerine getirmesi gerektiği söylenebilir.

Ayrıca, Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından tarihi katmanların bilimsel yöntemlerle korunabilmesi amacıyla Afet Bölgesi Kazı Başkanlığı oluşturulması öngörülmüştür^[38]. Kazı başkanlıkları, cami, kilise gibi tescilli yapıların enkazında kazı çalışmalarına başlamıştır. Başkanlık, taşınmaz kültür varlıklarının enkaz çalışmalarında restorasyon gibi uygulamalarda kullanılmak üzere gerekli örnekleri muhafaza altına almaktadır.

I) ULUSLARARASI KORUMA

Hasar tespiti, taşınmaz kültür varlıklarının restorasyonu ve korunması amacıyla UNESCO'ya başvuru imkânı bulunmaktadır.^[39] Amaçlarından biri kültürel ve doğal miras alanlarının korunmasını teşvik etmek olan UNESCO Sözleşmesi'ne Türkiye 1946'da taraf olmuştur. UNESCO Genel Direktörlüğünün ülkemizdeki yasal temsilcisi olan Türkiye Millî Komisyonu 1949'da faaliyete başlamıştır.^[40]

UNESCO üye ülkelerinin katılımıyla imzalanan ve Türkiye'de 1983 yılında yürürlüğe giren 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi, üye devletlere; “*topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması*” görevini vermektedir. Bunun için devletlerin kaynaklarını

[38] Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu.”

[39] Evrim Elvin Dalkılıç vd., *10 İilde Deprem Nedeniyle Gündeme Gelen Hak İhlallerinin Giderilmesi İçin Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Sorumluluk- Deprem Bilgi Notu*. Ankara: İ.D. Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Şubat 2023, 15, <https://ihm.bilkent.edu.tr/wp-content/uploads/2023/02/Deprem-Bilgi-Notu-20-02-202238185.pdf> (10.03.2023).

[40] “Hakkında”, UNESCO, erişim 19 Mart 2023. <https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO>.

sonuna kadar kullanarak uluslararası yardım ve işbirliği için elinden geleni yapacaklarını hükme bağlamaktadır.

1972 tarihli Sözleşme uyarınca, “Dünya Mirası Komitesi” adı altında hükümetler arası bir komite oluşturulmuştur.^[41] Komite tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi’nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen listenin içinde Türkiye’nin 21 miras alanı bulunmaktadır. Bu listede depremden etkilenen Adıyaman’da Nemrut Dağı, Şanlıurfa’da Göbeklitepe, Malatya’da Arslantepe Höyüğü, Diyarbakır’da Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı da yer almaktadır. Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi’nde yer alan ve deprem bölgesinde bulunan kültür varlıkları ise; Hatay’da St. Pierre Kilisesi, Gaziantep’te Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi ile Zeugma Arkeolojik Alanı, Kahramanmaraş’ta Eshab-ı Kehf Külliyesi, Diyarbakır’da Malabadi Köprüsü ile Zerdevan Kalesi ve Mithraeum, Elazığ’da Harput Tarihi Kenti, Osmaniye’de Karatepe Aslantaş Arkeolojik Alanı’dır.^[42]

Komite, Kültür Mirası Listesi’nde bulunup korunması için Sözleşme çerçevesinde yardım talep edilen ve acil ihtiyaç halinde, herhangi bir zamanda tehlike altındaki kültürel varlıkların bir listesini, “Tehlike Altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi” adı altında yayımlamaktadır. Bu liste, deprem gibi âfet ve felâketler nedeniyle ciddi ve belirgin tehlikelerin tehdidi altında bulunan kültür varlıklarını içermektedir.

Sözleşme’nin 13. maddesi uyarınca; Komite, Sözleşme’ye taraf devletlerin, topraklarında bulunan ve listelere dahil olan veya dahil edilmesi muhtemel kültürel varlıklarına ilişkin uluslararası yardım isteklerini incelemekle görevlidir. Üye devletlerin talepleri, bu varlıkların korunmasını, muhafazasını, teşhirini veya yenilenmesini sağlamaya yönelik olabilir. Başvuru üzerine yapılacak yardımın niteliği ve boyutu Komite tarafından belirlenmektedir.^[43] Bu bağlamda Sözleşme’ye taraf olan Türkiye, deprem bölgesinde hasar gören

[41] 1972 Sözleşmesi, m. 8.

[42] “Dünya Miras Listesi” UNESCO, erişim 19 Mart 2023. <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>.

[43] Yine 13. madde uyarınca; “Komite, programlarının ve projelerinin uygulanması için, bu tür örgütlere özellikle Kültürel Varlıkların Muhafazası ve Restorasyonu Çalışmaları Uluslararası Merkezi’ne (Roma Merkezi), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi’ne (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği’ne (IUCN) ve ayrıca resmi ve özel kurum ve kişilere çağrıda bulunabilir.”

ve Kültür Miras Listesi'nde yer alan veya alma ihtimali bulunan taşınmaz kültür varlıkları için Komite'den uzman ve destek talep edebilecektir. Ayrıca Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) de deprem bölgesindeki tüm kültür varlıkları için destek sunabilmektedir.

J) DEPREMDEN ETKİLENEN KÜLTÜR VARLIKLARINA YÖNELİK MÜDAHALELER VE MÜDAHALELERDE GÖZETİLMESİ GEREKEN ESASLAR

Taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımlarında başvurulabilecek yöntemler ve gözetilmesi gereken ilkeler, KVKYK'nin 660 No'lu İlke Kararıyla belirlenmiştir. Burada belirlenen müdahale yöntemleri ve ilkelerin, deprem sebebi ile hasar gören taşınmaz kültür varlıkları bakımından da uygulanması gerekir.

İlke kararına göre müdahale yöntemleri; *bakım*, *onarım* ve *yeniden yapmadır*. Müdahale yöntemlerinin seçiminde, her yapının kendine özgü koşullarına en uygun olanın belirlenmesi önemlidir. İlke kararı uyarınca; çatı onarımı gibi mimari öğede bir değişiklik gerektirmeyen müdahaleler için *bakım*, yapının yaşamını sürdürmeyi hedefleyen ve mimari öğelerde değişiklik gerektiren müdahaleler için *onarım* tercih edilmelidir. Bozularak eksilen mimari öğelerin, özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesi, bozulan sıva ve kaplamaların yenilenmesi basit onarım kapsamındayken; basit onarımla giderilemeyecek kadar hasar almış olan yapılar için esaslı onarım (restorasyon) yöntemi uygulanmalıdır.^[44]

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapılar içinse *rekonstrüksiyon* yani *yeniden yapma* tekniğine başvurulacaktır. Rekonstrüksiyon, herhangi bir nedenle yıkılmış bir yapının yeniden yapılmasıdır ve uluslararası ilkeler ışığında rekonstrüksiyonun en az oranda tutulması esastır.^[45] Depremden etkilenen kültür varlıkları için rekonstrüksiyon yöntemine, eldeki mevcut belgelerden yararlanarak ve aynı tür malzeme

[44] “660 No'lu İlke Kararı” KVKYK, erişim 26 Mart 2023. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0>.

[45] Danıştay 6. Daire, E. 2019/16929, K. 2022/2174, 24/02/2022.

kullanılarak yapının özgün halinin aynısının yeniden yapılabilmesi kaydıyla başvurulabilecektir.^[46]

660 No’lu İlke Kararında ayrıca esaslı onarımlarda uyulması gereken ilkeler belirlenmiştir. Buna göre yapının sosyo-kültürel ve tarihi kimliğini oluşturan mekânsal, biçimsel ve yapısal özellikleri ile konumunun korunması, yıkılma tehlikesi yaratan taşınmaz kültür varlıklarının belediye veya valiliklerce boşaltılması, müdahalelerde yapıların tarihsel ve sosyo-kültürel değer taşıyan eklerinin korunması gerektiği gibi esaslar benimsenmiştir.

Yapıların yıkılmadan korunması ilkesine göre, eski eserin mümkün mertebe yıkılmadan ayakta tutulması gerekir.^[47] Riskli bir tarihi yapının yıkılmadan önce, yaşaması için her türlü müdahalenin yapılması gerekmektedir.^[48] Yargısal bir uyuşmazlığa konu olan ve 1. derecede deprem bölgesinde bulunan bir kültür varlığı için yaptırılan bilirkişi incelemesinde, tüm tarihi eserlerin statik ve zemin sorunları yaşanmasına karşın mail-i inhidam (yıkılma tehlikesi) seviyesinde olmayan yapılar için güçlendirmeye dayalı bir onarımla koruma sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.^[49] Buna karşın yapının yıkılma tehlikesi varsa mal sahipleri veya belediyeler tarafından talep edilmesi halinde koruma kurulu tarafından yıkım kararı alınabilecektir.

Bu bağlamda depremde zarar gören taşınmaz kültür varlıklarına yönelik müdahale yöntemlerine, ölçülülük ilkesine uygun olarak, yapının kendine özgü nitelikleri ve hasar durumu da dikkate alınarak karar verilmelidir. Ayrıca bu kültür varlıklarına yönelik müdahalelerde bu ilke ve esasların bir bütün olarak değerlendirilmesi zorunluluktur.

K) DEPREMDE HASAR ALAN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI BAKIMINDAN İDARENİN SORUMLULUĞU

Anayasa’nın 125. maddesi uyarınca idare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararlardan sorumludur. İdare, hizmetin kötü işlemesi, geç işlemesi veya hiç işlememesi hallerinde hizmet kusuru nedeniyle sorumlu

[46] “660 No’lu İlke Kararı”.

[47] Sancakdar vd, *Kültür ve Tabiat Varlıkları*, 569.

[48] Aslan ve Satıcı, “Tarihi Yapılarda,” 48.

[49] Danıştay 6. Daire, E. 2021/3524, K. 2021/13522, 08/12/2021.

tutulmaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları konusunda idarenin hizmet kusuru dolayısıyla sorumluluğu, yukarıda tespit edilen yükümlülüklerini gerektiği gibi veya hiç yerine getirmemesi halinde taşınmaz kültür varlığının zarar görmesi halinde ortaya çıkar.

Kural olarak afet bölgelerindeki yapıları denetleme görev ve yetkisi, belediye, mülki idare amirleri ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığındadır.^[50] Bu makamlar sorumlu oldukları alanlarda yapıların mevzuata uygunluğunu denetlemekle yükümlüdür.^[51] Buna karşın, 2863 sayılı Kanun'un 10. maddesi uyarınca kimin mülkiyetinde olursa olsun taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili tedbirleri almak, aldırmaq ve bunların denetimine ilişkin yetkinin, maddede belirtilen istisnalar dışında Kültür ve Turizm Bakanlığındadır.

Bu kapsamda taşınmaz kültür varlıklarının denetimi konusundaki aksaklıklardan esas itibarıyla merkezi idarenin sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Taşınmaz kültür varlığına ilişkin koruma kurullarınca alınan kararlara aykırı işlem tesis etmesi ya da denetim yaptırılması konusunda yetkilendirilmesine karşın bu konuda ihmali bulunması gibi durumlarda, ilgili belediye ya da diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sorumluluğu da gündeme gelebilecektir.

İdarenin sorumluluğu yalnızca denetim konusundaki aksaklıklardan ortaya çıkmaz. Deprem öncesinde taşınmaz kültür varlıklarının korunması, depreme dayanıklı hale getirilmesi gibi konulardaki yükümlülüklerin de yerine getirilmesi gerekir. Gerekli koruma tedbirlerini almayan idarenin hizmet kusuru nedeniyle sorumlu olduğu kabul edilmelidir.^[52] Ayrıca depremden sonra gerekli önlemlerinin alınmasında gecikme veya ihmalin bulunması, koruma ilkelerine riayet edilmeden gerçekleştirilen müdahaleler nedeniyle taşınmaz kültür varlığının zarar görmesi de hizmet kusurunu oluşturur.

[50] 3194 sayılı İmar Kanunu, m. 32; 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, m.11; 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, m.11-12-13; 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun, m.3.

[51] Ayrıntılı bilgi için, Adil Bucaktepe, "Depremden Dolayı İdarenin Sorumluluğu," *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17-18, no.26-27-28-29 (2012-2013): 93-122, 114.

[52] Sancakdar vd., *Kültür ve Tabiat Varlıkları*, 571.

Buna karşın taşınmaz kültür varlıklarında deprem nedeniyle ortaya çıkan her zarardan doğrudan idarenin sorumlu tutulması gerektiği sonucuna da varılmamalıdır. Her somut olayın özelinde bir değerlendirme yapılarak, idarenin sorumluluğunu etkileyen bir halin var olup olmadığı değerlendirilmelidir.

İdarenin sorumluluğunu etkileyen sebeplerden biri mücbir sebeptir. Uzun yıllar, depremlerin, mücbir sebep olarak idarenin sorumluluğunu kaldırdığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte günümüz teknolojik gelişmeleri, mücbir sebebin öngörülmezlik unsurunu giderek daraltmakta^[53], bu durum da depremin idarenin sorumluluğunu kaldıran bir mücbir sebep olarak kabul edilmesini güçleştirmektedir.^[54] Günümüzde idarenin depremde oluşacak zararı en aza indirebilmek için gerekli yetki ve imkânları kullanarak kapasitesini arttırması gerekir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de devletin depremin önüne geçemeyeceğini, buna karşın depremle baş etme kapasitesini güçlendirmekle yükümlü olduğunu vurgulamıştır.^[55] İdare, gerçekleşen depremin mücbir sebep olduğundan bahisle sorumlu olmadığı iddiasında ise, bu halde depremin hayatın olağan hadiselerini aşan bir şiddette olduğunu ispatlamalıdır.^[56]

İdarenin sorumluluğunu etkileyen bir diğer nedense zarar görenin kusurudur. Zararın oluşmasına hem zarar gören hem idare birlikte sebep olduysa idarenin sorumluluğu orantısal olarak azalır veya kalkar. Zarar görenin kusurlu davranışı sonucu zarar artmış ise idare kısmen sorumlu olur. Buna karşın zarar tamamen zarar görenin kusuru ile oluşmuşsa bu durumda illiyet bağı kesileceğinden idarenin sorumluluğu bulunmaz.^[57] Örneğin taşınmaz kültür varlığı, malikin kültür varlığı üzerinde gerçekleştirdiği usulsüz bir müdahalesi nedeniyle (kolon kesme vb.) depremde hasar almışsa, bu

[53] Yıldızhan Yayla, *İdare Hukuku*, Tıpkı 2. Baskı (İstanbul: Beta, 2010), 370.

[54] Ayrıntı için, Çınar Can Evren, “İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep,” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no.1 (Haziran, 2010): 263-297.

[55] AİHM, M. Özel ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 14350/05, 15245/05 ve 16051/05, 17/10/2015, § 173.

[56] Evren, “Mücbir Sebep,” 274.

[57] Metin Günday, *İdare Hukuku*, 10. Baskı (Ankara: İmaj, 2011), 385.

durumda idarenin sorumluluğu doğmaz. Bu halde idare ancak denetim görevini yerine getirmediyse sorumlu tutulabilir.

İdarenin taşınmaz kültür varlıklarını deprem riskine karşı koruma ve denetim yükümlülüklerini yerine getirmemesi, deprem sonrasında olması gereken tedbirleri almakta gecikmesi veya almaması gibi durumların idari eylem olarak kabulü gerektiğinden, zararlar İdari Yargılama Usulü Kanunu m. 13 kapsamında açılacak tam yargı davası ile talep edilebilir. Ayrıca taşınmaz kültür varlığı hakkında, idarece hukuka aykırı karar alınarak yanlış müdahale yöntemlerinin uygulanması veya yapı sahibinin başvurusu üzerine, örneğin koruma kurullarınca alınması gereken bir kararın alınmaması ya da geç alınması hallerinde ortaya çıkan zararlar bakımından İYUK m. 12 kapsamında iptal ve tam yargı davası açılabilir. Tarihi ve kültürel değerlerin korunması, tüm toplumu ilgilendiren, bunların korunması ve yaşatılması da tüm toplumun menfaatine olan bir konu olduğundan, açılacak iptal davalarında menfaat ihlali koşulu geniş yorumlanmaktadır.^[58] Danıştay da kültürel ve tarihi değerlerin korunması gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda, vatandaş, belde veya semt sakini sıfatlarıyla iptal davası açılabileceğini kabul etmektedir.^[59]

[58] Süheyla Suzan Gökalp Alıca, “Çevrenin Korunmasına İlişkin İptal Davalarında Kişisel Menfaat Kavramı,” *TBB Dergisi* 139, (2018): 165-220, 173.

[59] Danıştay İDDK, E.2004/741, K. 2004/1854, T.11/11/2004.

SONUÇ

Şubat 2023'te yaşadığımız yıkıcı depremler, etkisini korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları üzerinde de hissettirmiştir. Başta Hatay'da olmak üzere pek çok tarihi cami, kilise gibi taşınmaz kültür varlıkları tahribata uğramıştır. Bu kültür varlıklarını yeniden ayağa kaldırmak devletin sorumluluğundadır.

Taşınmaz kültür varlıklarının evrensel önemi ve hassasiyetine binaen, hukukumuz özel nitelikteki düzenlemelerle konuyu ele almaktadır. Hukukumuzda taşınmaz kültür varlıkları konusunda temel düzenlemeler 2863 sayılı Kanun'da yer almakta, detaylar yönetmelik ve bağlayıcı ilke kararlarında belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu düzenlemelerden depremde hasar alan taşınmaz kültür varlıkları konusunda asıl inisiyatifin merkezi yönetimde olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bakanlık bünyesinde oluşturulan kurulların görevleri ön plana çıkmaktadır. Yerinden yönetimlerin görevleri merkezden yönetime nazaran sınırlıdır. Hal böyle olunca taşınmaz kültür varlıkları bakımından sorumluluk da merkezi yönetim üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Depremde hasar alan taşınmaz kültür varlıklarına yönelik denetimlerde, alınan koruma tedbirleri ve depremden sonra gerçekleştirilecek müdahalelerde mevzuat ve ilke kararları ekseninde hareket edilmesi gerekir. Aksi durum, idarenin hizmet kusuru nedeniyle sorumluluğunu doğurur. Bununla birlikte her somut olay özelinde değerlendirme yapmak, sorumluluğu etkileyen hallerin varlığını da araştırmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ezgi ve Satıcı, Burhan. “Tarihi Yapılarda Bozulmalar ve Depremden Korunma Yöntemlerinin İncelenmesi.” *Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi* 4, no.2 (Şubat, 2022): 47-56.
- Bucaktepe, Adil, “Depremden Dolayı İdarenin Sorumluluğu.” *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17-18, no.26-27-28-29 (2012-2013): 93-122.
- Dalkılıç, Evrim Elvin, Yılmaz, Zülfiye, Karaalp, Oktay ve Yılmaz, Aysu Gül. *10 İlde Deprem Nedeniyle Gündeme Gelen Hak İhlallerinin Giderilmesi İçin Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Sorumluluk- Deprem Bilgi Notu*. Ankara: İ.D. Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Şubat 2023.
- Dülger, Murat Volkan. “Kültür Varlığı Olmanın Hukuki Sonuçları.” içinde *Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku*, Editörler Evindar Yeşilbaş ve Cüneyd Altıparmak, 87-95. Ankara: Seçkin, 2022.
- Dülger, Murat Volkan. “Kültür Varlıklarının ve Sanat Eserlerinin Hukuki Açından Korunması.” *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1, no.1 (Nisan, 2014): 107-161.
- Evren, Çınar Can. “İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep.” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no. 1 (Haziran, 2010): 263-297.
- Gökalp Alıca, Süheyla Suzan. “Çevrenin Korunmasına İlişkin İptal Davalarında Kişisel Menfaat Kavramı.” *TBB Dergisi* 139, (2018): 165-220.
- Günday, Metin. *İdare Hukuku*, 10. Baskı, Ankara: İmaj, 2011.
- Kahraman, Berk. “Türkiye’de Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Hukuki Rejimi ve Uygulama Sorunları.” *MHB Prof. Dr. Aysel Çelikel’e Armağan*, no. 1-2 (1999-2000): 183-212.
- Kanadoğlu, Sabih. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*. 2. Baskı, Ankara: Seçkin, Nisan 2003.

- Özel, Kadir Can. “Kültür Varlıklarına İlişkin Düzenlemelerin Anayasalardaki ve Uluslararası Sözleşmelerdeki Görünümü.” içinde *Uygulamaya Yönelik, Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku*, Editörler Evindar Yeşilbaş ve Cüneyd Altıparmak, 40-59. Ankara: Seçkin, 2022.
- Özel, Sibel. “Türk Hukukunda Kültür Varlıklarının Mülkiyeti.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24, no.1 (Haziran 2018): 215-238.
- Sancakdar, Oğuz, Yağcı, Pınar, Taşyıldız, Şükrü ve Çırak, Ezgi. *Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku*. 1. Baskı, Ankara: Adalet, 2021.
- Yağcı, Ali/Taş, Rabia ve Kılıç, Tuğçe. *Açıklamalı ve İçtihatlı-Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. Ankara: Adalet, 2016.
- Yayla, Yıldızhan, İdare Hukuku. Tıpkı 2. Baskı, İstanbul: Beta, 2010.

Diğer Kaynaklar

- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. “KBK Görev Alanları.” Erişim, 17 Mart 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44301/kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurullari-gorev-alanlari.html>.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. “KUDEB” Erişim 17 Mart 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>.
- KVKYK. “35 No’lu İlke Kararı” Erişim 10 Mart 2023. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263815/35-nolu-ilke-karari-depremde-hasar-goren-tescilli-tasinmaz-kultur-varliklari-ile-sit- Alanlari-ve-etkilesim-gecissahalarindaki-yapilarda-yapilacak-uygulamalara-iliskin.html>.
- KVKYK. “660 No’lu İlke Kararı” Erişim 26 Mart 2023. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0>.
- KVKYK. “731 No’lu İlke Kararı” Erişim 25 Mart 2023. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14356/731-nolu-ilke-karari-vakiflar-genel-mudurlugu-idare-ve-denetiminde-olan-cami-mescit-turbe-vb-kultur-varliklarinin-mudahale-bicimleri-uygulama-ve-denetimi.html>.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu” Erişim 28 Haziran 2023. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>.

UNESCO. “Dünya Miras Listesi” Erişim 19 Mart 2023. <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>.

UNESCO. “Hakkında.” Erişim 19 Mart 2023. <https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO>.